

## ALEVİ İNANÇ SİSTEMİNDE ‘DEDELİK KURUMU’NUN MENŞEİ MESELESİ VE ‘DEDELİK KURUMU’NA DAİR YENİ DEĞERLENDİRMELER



### ORIGIN PROBLEM OF ‘DEDELİK INSTITUTION’ IN ALAWITE BELIEF SYSTEM AND NEW EVALUATIONS ON ‘DEDELİK INSTITUTION’

Mehmet ÇERİBAŞ\*

Serkan KÖSE\*\*

**ÖZ:** Alevi inanç sisteminde ocak ve dedelik kurumu Alevi inanç örgütlenmesinin ana organlarını oluşturmakta ve söz konusu sistem bu iki kurumun etrafında oluşturulmuş halkalar şeklindeki yapılar sayesinde varlığını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Alevi inanç örgütlenmesinde hiyerarşinin en üstünde yer alan ocak kurumu, dedelik kurumu ile varlığını sürdürmekte, dede-talip, dede-cem ritüeli bu sistemin ilkeleri etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda karizmatik şahsiyetler etrafında teşekkül eden ve tarihsel ve zihinsel süreç içinde kurum özelliği gösteren Alevi ocakları, Dedelik kurumuyla; Dedelik kurumu ise hem kendi içerisinde oluşturduğu taliplik yapısıyla hem de cem ritüelleriyle meşruiyetini somutlaştırmaktadır.

Alevi İnanç sistemi içerisinde yer alan Dedelik kurumunun menşei meselesi araştırmacılarca etraflıca incelenmiş, Dedeliğin menşei meselesi çoğunlukla Türk inanç sistemi içerisinde din adamı olduğu kabul edilen Kam/Şaman tipine bağlanmıştır. Yaklaşımın ana eksenini de Dedelik ile Kamlık/Şamanlık kurumunun aynı biçimde kan esasıyla (irsiyet) babadan oğla geçişi oluşturmuştur. Alevi inancına mensup dedeler ve talipler tarafından daha çok “seyitlik makamı” ile ilişkili olarak ifade edilen Dedelik kurumu, kendini çoğunlukla kutsi bir kaynağa bağlama ihtiyacından ortaya çıkmış ve meşruiyetini bu şekilde somutlaştırmak istemiştir. Bütün bu yaklaşım tarzları Dedelik kurumuna sadece dini otorite olarak bakılmasından kaynaklanmakta olup dedelerin dini otoritesi dışındaki idari ve hukuki otoritesinin göz ardı edildiğini göstermektedir. Bu çalışmada Dedelik kurumuna dair yaklaşımlar, bu yaklaşımların ana çerçevesi irdelenecek, idari, hukuksal ve dinsel yetkileri bağlamında Dedelik kurumunun menşei meselesi yeniden ele alınacaktır.

**Anahtar Kavramlar:** Alevi inanç sistemi, ocak kurumu, dedelik kurumu, dedelik kurumunun menşei meselesi.

**ABSTRACT:** In Alawite belief sistem, institutions of Ocak (Hearth) and Dedelik (Male Alawi Leadership) constitute basic bodies of Alawite belief organization and these said system maintains its existance and continuity through structures in circles which were established around these two institutions. Being in the highest rank in the hierarchy in Alawite belief

\* Doç. Dr. - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü /Nevşehir - [ceribas@hotmail.com](mailto:ceribas@hotmail.com)

\*\* Arş. Gör. Dr. - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Nevşehir - [serkankose@nevsehir.edu.tr](mailto:serkankose@nevsehir.edu.tr)



organization, Ocak Institution continues its existence with Dedelik Institution, and rituals of dede-talip (leader-disciple) and dede-cem (leader-gathering) take form around principles of this system. In this context, Alawite ocaks (hearths) taking shape around charismatic characters and showing institutional characteristic within historical&mental process concretizes their legitimacy with Dedelik Institution and Dedelik Institution embodies its legitimacy with both taliplik (discipleship) structure which Dedelik Institution has consituted within itself and cem (gathering) rituals.

Origin problem of Dedelik Insitution which takes part within Alawite Belief system was examined thoroughly by researches, and origin problem of dedelik was mostly attributed to Kham/Shaman character whom is accepted to be a religious functionary within Turkish belief system; and main frame of approach was explained by that Dedelik and Khamness/Shamanhood institutions are heredity (blood-based)-originated. Rather, stated regarding to "seyitlik (sayyidship) authority" by male Alawi leaders (dedeler) and disciples (talipler) who are members of Alawite faith, Dedelik Institution had emerged from the need connect itself to a sacred origin/source mostly and had wanted to embody its legitimacy in this way. All these manners of approaching result from the fact that Dedelik Institution is looked as religious authority only, and this shows that male Alawi leaders (dedeler)' administrative and legal authorities out of religious authority are disregarded. In this study, we scrutinize approaches for Dedelik Institution with main frame of these approaches, and we re-address origin problem of Dedelik Institution in the context of its administrative, legal and religious authorities

**Keywords:** Alawite belief system, ocak institution, dedelik institution, origin problem of dedelik institution.

## Giriş

Kültür sistemi, çeşitli kurumsal yapılar bütününden oluşan değerler üzerine inşa edilmiştir. Toplumların tarih içerisinde birtakım olay ve olgular yaşaması, kültür dinamiklerinde değişim-dönüşümü tetiklemektedir. Kültür sistemini var eden kurumsal yapılar ve söz konusu yapıların belirli işlevsel mekanizmaları söz konusudur. Dolayısıyla işlev, kültür sisteminin ayakta kalmasını sağlayan en temel unsur olarak gösterilebilir. Bir kültür unsurunun geçmişten günümüze varlığını sürdürmesi, gelecek kuşaklara aktarılması ancak o kültür unsurunun kültür bütününe ve topluma yaptığı etki ve katkının ne derece olduğuyla açıklanabilir. Türk kültür sisteminin inanç adı altında şekillenen kurumsal yapısı belirli işlevsel mekanizmaların çeşitli motifler üzerinden aktarılmasıyla mümkün olmuştur. İslamiyet öncesi Türk kültür ve yaşayış sisteminin bir parçasını teşkil eden Gök Tanrı inancı, kültür ve inanç unsurunun yaşatılması ve aktarılmasını sağlayan temel işlevsel mekanizmalarla varlığını sürdürmüştür. Günümüz Türk toplumlarında Gök Tanrı inancına ilişkin temel kodların varlığını bazen açık bazen de değişim-dönüşüme uğrayarak koruduğu gerçeği ortadadır. Bu doğrultuda eski Türk inanç ve değerlerini koruyan bir laboratuvar olarak tanımlanan ve söz konusu değerleri aktaran bir lokomotif vazifesi gören Alevi inancı, kendine özgü sistemli bir yapı arz etmektedir.

Alevi inanç sisteminin belirli kurumsal yapılardan oluştuğu ve söz konusu yapılardan ocak ve dedelik kurumunun bir üst şemsiye görünümü arz ettiği genel olarak kabul edilmektedir. Çalışmada, Alevi inanç sisteminde dedelik kurumunun işleyişini sağlayan dedelerin işlevsel olarak eski Türk inanç sisteminde kamlık mı yoksa kağanlık kurumuyula mı açıklanması gerektiği üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu doğrultuda, Alevi inanç sisteminde dedelik kurumunun konumu, inanç sistemine yaptığı katkı, yapısal-işlevsel bağlamda yeri hakkında değerlendirmelerde bulunularak söz konusu kuruma farklı bir bakış açısı getirilecektir.

### **Bulgular: Dedelik Kurumuna Yaklaşımlar**

Türk toplumunun ortak kültürel belleğinde korunan kültür ve inanç değerleri, zamana ve mekâna karşı direnç göstermiş, ritüel uygulamalar, Türk toplumunun önemli bir parçasını teşkil eden inanç sistemlerinde varlığını sürdürmüştür. Bahsedilen inanç sistemlerinden birisi, Kızılbaş, Tahtacı, Çepni gibi çeşitli adlarla ifade edilen, ancak bizim Alevi çatı kavramı etrafında bütünleştirdiğimiz topluluğa aittir. Alevi inanç sisteminde ocak kurumu, dedelik kurumu ve cem kurumu temel üst yapı özelliğinde görünmektedir. Her ocak, çoğunlukla dini-mistik ve karizmatik inanç önderinin adını taşımaktadır. Ocak adını taşıyan şahsiyetin Ehl-i Beyt ve oradan da Muhammed peygambere uzanan bir soy silsilesi bulunmaktadır. Dede ise bir ocağa bağlı olarak bir yandan soyunu Muhammed peygambere dayandırır, dolayısıyla meşruiyetini bu şekilde ortaya koyar. Dedelik, kalımsal olarak aynı soya mensup yani kan bağına bağlı olarak geleceğe aktarılır. Alevi inanç sisteminde, dedelik kurumunun meşru zeminini oluşturan ocakların karizmatik inanç önderlerinin adlarıyla anılmasının kültürel-inançsal arka planında onların keramet gösterdiklerine yönelik çeşitli dini-mistik içerikli anlatılar yer almaktadır.

Ocak adını alan şahsiyetlerle ilgili birçok araştırma ortaya konulmuştur. M. Fuat Köprülü *Anadolu'da İslamiyet* (2000: 58) adlı eserinde sözü edilen derviş, eren tipi ocak mensuplarını kam-şaman tipiyle açıklamıştır. Yine Köprülü (1983: 146), Oğuz geleneğinde Korkut ata, Irkil ata gibi birtakım şahsiyetlerin halk arasında büyük bir hürmet hatta kutsiyet kazanmış halk bilginleri, şairleri ve hekimleri yani kamları olduğunu belirtir. Öte yandan Melikoff (2010: 31), genel olarak Alevi inanç sistemini *İslamlaşmış Şamancılık*<sup>1</sup> şeklinde değerlendirmiştir. Alevi inanç sisteminde, ocakzâde de denilen dedelik soy esasına dayalı olması sebebiyle eski Türk inanç sisteminde kamlık, şamanlık kurumuyula ilişkilendirilmiş ya da dedeliğin kam adı verilen şahsiyetlerin devamı olduğu ifade edilmiştir. Konuyla ilgili önde gelen araştırmacıardan Mehmet

---

<sup>1</sup> Melikoff, İslamlaşmış Şamancılık ifadesini V. N. Basilov'un Orta Asya'da görülen bir inanç biçimini ifade etmek için kullandığını ve kendisi de Alevi-Bektaşî zümreler için bu ifadeyi kullanmanın uygun gördüğünü belirtir. bk. (Melikoff, 2011: 127).

Eröz (1992: 13), *gerek kamlık gerek dedelik soydan gelme birer dini-mistik meslek idiler. Her ikisinin de soyunda kam veya dede bulunan sülalelerin çocukları arasından, bu vazifenin sahibi seçilip bulunurdu, şeklinde açıklama getirmiştir.* Eröz (1992: 19;28) aynı zamanda kam ve dede arasındaki ilişkiyi kamların, dedelerin ve Bektaşilikteki babaların giyim-kuşam ve ritüellerde yaptıkları dualarda görülen benzerlikle açıklamaktadır. Yine Melikoff (2010: 35), gezgin derviş, kalender ya da abdal tipi şahsiyetlerin kullandıkları muska, çingirak, kuş teleklerinden başlık, at simgesi değnek gibi malzemelerin bir şamanın bütün dış özelliklerini taşıdığını belirtir. Dolayısıyla kam-ocak ve dede arasındaki çeşitli benzerlikler üzerinde yoğunlaşan araştırmacılar dedeliğin doğrudan Şamanizmle ilişkisi olduğunu savunmuşlardır.

Baha Said Bey (2000: 121-122), Kızılbaş ve Bektaşilerin seçmelerini Oğuz töresine ve Şamanlığa dayandırmıştır. Bir şaman mabediyle bir Bektaşi tekkesinin oluşum şeklinin aynı olduğunu ifade eden Baha Said Bey, bunu İslamî bir şekle büründürmek için yirmi dört boy töresi yerine bazen 4, 8 ve bazen de 12, ancak hilafet meydanında 24 halife, Kırklar Meydanında 26 can şeklinde değişiklikler yapıldığını belirtir. Dolayısıyla Baha Said Bey Oğuz boy-teşkilat yapısına da vurgu yaparak daha çok kamlık inancıyla ocak-dede benzerliğine dikkat çekmiş, Alevi inanç sisteminin içerisinde uygulanan ritüelleri Altay, Yakut kamlarının icra ettiği ritüellerle özdeşleştirerek açıklamıştır.

Alevi dedelerinin soy esasına dayalı bir düzenle teşkilatlanma yapısının olmasıyla kamlık kurumu arasında elbette benzer özellikler görünmektedir. Yine ocak kurumuna adını veren karizmatik şahsiyetlerin de kam tipiyle ilişkisi yadsınamaz. Bu özelliklerin yanında kam ve dede benzerliğiyle ilgili Ahmet Yaşar Ocak, yerleşimci dervişler şeklinde adlandırdığı Dede Garkın, Hacı Bektaş, Emirci Sultan ve daha birçok şahsiyetin tıpkı Orta Asya'da bazı şamanlar gibi kabile şefleri olduklarını belirtir ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkin role sahip olduğunu ifade ettiği karizmatik şahsiyetlerin sadece dini değil siyasi reis konumunda bulunduğunu da söyler (Ocak, 2014: 35). Bir başka eserinde Sarı Saltuk üzerine incelemelerde bulunan Ocak (2011: 59), Sarı Saltuk'un Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaşamış diğer Türkmen babaları gibi aynı zamanda hem şeyh hem bir aşiret reisi olduğuna yönelik çözümlenelerde bulunur. Bu bağlamda kamların dini otoritelerinin yanında siyasi otoritelerinin olup olmadığı konusu araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Araştırmacılar (Lvova vd, 2013: 89-90), XX. yüzyılın başlarındaki materyallerde kabile reislerinin aynı zamanda şaman olduklarından bahsetmektedir. Türk mito-poetik geleneğinde yöneticinin sosyal rolü, birçok dinsel ve gizemli işlevi içinde barındırmaktadır. Toplumun başında bulunan kişi, atalarının ve Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olmasından dolayı olağanüstü yeteneklere sahiptir. O, gizli bilgiyi ve doğayı yönetme gücünü elinde bulundurur. Yönettiği halk ile ataları ve tanrılar arasında

aracı ve dini ritüellerin icracısı konumundadır. Aynı araştırmacılar, Hakasların *Tigir taih* adlı kurban ritüeline şamanların katılmadığını, sözü edilen ritüele herkes tarafından saygı gören, gelenekleri ve dua sözlerini bilen aksakallıların yöneticilik yaptığını ifade eder. Aksakallı olarak tabir edilen aslında boy beyi yani topluluğun siyasi ve sosyal hayatını yöneten kişiler grubunda yer almaktadır. Aksakalların boyun önde gelen şahsiyetlerinin doğrudan ilkel toplumdaki şaman karakterine indirgenmemesi gerektiği konusunda görüşler vardır (Lvova vd. 2013: 98-101). Bu doğrultuda kamların aynı zamanda siyasi bir kimliği olduğu konusu kesin olarak belli olmayan görüşlere dayanmaktadır. Ancak siyasi otoriteyi etkileme gücüne sahip oldukları söylenebilir. Yukarıda Köprülü'nün de bahsettiği üzere Korkut Ata, Irkıl Ata gibi dini-mistik gücü olan şahsiyetlerin destan metinlerinde kahramana yol gösterme, dolayısıyla siyasi bir kimlikle kağanlık kurumunda söz sahibi olma yetkisinin olduğu yadsınamaz. Ancak kam tipi şahsiyetlerin tam anlamıyla siyasi erkin konumunda olduğu da söylenemez.

Yörükân ise (2006: 94) her ne kadar eserlerinde şaman ve dede benzerliğine vurgu yaparak söz konusu inanç önderlerini birbirinin devamı olarak değerlendirirse de *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm-Şamanizmin Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri* başlıklı eserinin bir kısmında, Alevi dedelerinin kökenini Türk devlet geleneğinde oymak beyine dayandırmaktadır. Yörükân, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra kamlık kurumunun ortadan kalktığını, söz konusu kurumun görevini yerine getiren yeni bir kurumun oluştuğunu ve bu kurumun da dedelik olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan, Yörükân bahsedilen konuyla ilgili olarak, hükümet teşkilatı sebebiyle beyliklerini kaybeden oymak beylerinin kamlık kurumunun güç ve etkisini benimseyerek telafi ettiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda, kurumsal bir dönüşümü hatırlatan Yörükân, asıl olarak beylik kurumuna gönderme yapmakla birlikte yine de dedelik kurumunun kamlık kurumundan geldiğini belirtmesi söz konusudur.

Alevilikte ocak ve dedelik kurumuyla ilgili birçok araştırma ortaya koyan Ali Yaman (2004: 137), Hasluck'un pir, dede, baba, şeyh gibi kavramlar üzerinden ifade ettiği şahsiyetlerin zamanla salt dinsel bir renge büründükleri görüşüne katılarak Sarı Saltuk, Dede Kargın, Hacı Bektaş, Abdal Musa gibi şahsiyetlerin hem siyasal hem de dinsel önder konumunda olduklarını belirtir ve ocakzâde ailelerin zaman içerisinde daha çok dinsel alanda etkin konuma geldiklerini eklemektedir.

Fuzuli Bayat (2000: 120-121), *Anadolu Halk Sufizminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü* başlıklı bildirisinde, Şamanizmin Anadolu halk sufizminin kökenini oluşturan birçok unsuruna temas ederek şu açıklamalarda bulunur: "*İslamı kabul etmiş Orta Asya Türklerinde olduğu gibi Anadolu Türkmenlerinde de şamanın rolünü tarikat şeyhi kendi üzerine almıştır. Tarikat şeyhinin İslam'dan önceki beylik kurumunun özelliklerini saklaması da sezilmektedir. Bu sistem daha çok Anadolu'da kütleli müritlik şeklini*

*almış heterodoks inanışlı aşiretlerde görülmektedir... Hem Aleviliğin hem de Bektaşiliğin dedelik, ocaklık idari sistemi ve dedebabaların, çelebilerin dünyevi ve manevi hâkimlik fonksiyonları eski Türklerin beylik idari sisteminin bir devamı niteliğindedir. Nitekim eski Türk askeri ve idari sisteminde biy, bay, beg varyantlarında mevcut olan bey kabilenin hem fiziki hem de dini başçısıdır.”*

Bayat, bir yandan kam ve dede benzerliğine vurgu yapmakta diğer yandan ise dedeliğin Türkmen aşiret reisleri yani boy beylerinin devamı niteliği üzerinde durmaktadır. Yine kam ve dede arasındaki benzerlikler üzerine dikkat çeken ve ocak adını veren derviş tipi şahsiyetler üzerine değerlendirmelerde bulunan Ahmet T. Karamustafa konuyla ilgili diğer araştırmacılara nazaran farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur: *“...Bize kalırsa Köprülü Türk halk İslamının tasavvuf etkisinde gelişmiş olduğunu söylemekte büyük ölçüde haklı iken Türkmen babalarının yalnızca yüzeyde İslamlaşmış birer kam/ozan şaman olarak görmekte yanılmıştır. Bunu söylerken Türklerin İslam öncesi inanç ve kılığlarının onların İslamlaşmasında önemli bir rol oynadıklarını yadsımak istemiyoruz. Nitekim bu inanç ve törenlerin güçlerinin kalıcı olduğunu gösteren kanıtlar bulmak hiç kolay değildir. Ancak geniş halk kitlelerinin inanç ve kılığlarındaki devamlılık onların arasından İslam tasavvufuna girecek kişilerin çıkamayacağını ya da tasavvufa giren olsa da bunların kam/ozanlar zümresinden olması gerektiğini göstermez düşüncesindeyiz. Tam tersine belki de İslamlaşmaya en çok direnen zümrenin şaman takımı olduğunu varsaymak bizce akla daha yatkın görünmektedir.”* (Karamustafa, 2005: 87-88).

Her ne kadar Karamustafa ileri sürdüğü düşüncede boy beyi ve ocak-dede ilişkisine doğrudan yer vermese de onun ocak adını alan şahsiyetlerin tarihsel süreçte kam-ozan olarak görülemeyeceğini ifade etmesi önemli görünmektedir. Konuyla ilgili olarak Ersal (2016: 83-84), sözlü gelenekte boy, aşiret ve ocak ilişkisinin yaşadığını söyleyerek bu düşüncesini Çepni, Dede Kargın, Tahtacı gibi çeşitli ocaklar üzerinden örnekler vererek açıklar. Yine son yıllarda ocak konusunda çalışmalar ortaya koyan Bülent Akın (2017: 259), *boy, oymak ve oba şeklindeki eski Türk yapılanmaları İslamiyet'in etkisiyle ata, dede, baba ve abdal adı verilen belirli siyasi, itikadi ve liderlik vasıflarına sahip karizmatik önderler öncülüğünde ocak yapılanmasını oluşturmuş ve hiyerarşik bir teşkilatlanmayla sistemli hale gelmiştir*, şeklinde bir açıklamayla ocak kurumunun tarihsel ve kültürel arka planına ilişkin sonuçlar elde etmiştir. Akın çalışmasında, eski Türk kültürü ve Alevi inanç sistemini topluluk, silsile, kut sahibi ve kült ana değerleri üzerinden ortaya koyar. Bu tabloya göre kut sahibi eski Türk kültüründe şaman/kam iken Alevi inanç sisteminde dede/pir olarak yer almaktadır. Dolayısıyla ileri sürülen düşüncelerde her ne kadar eski Türk kültür sisteminde boy, ocak ilişkisi görülse de, dedelik kurumunun kamlıkla bir düşünüldüğü ya da dedeliğin kamla aynı kültürel-inançsal örüntülerle inşa olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Delilikle ilgili ortaya konulan görüşler bir bütün olarak düşünüldüğünde, iki hâkim görüş ortaya çıkmaktadır. Birincisi, dedeliğin kamların devamı olduğu düşüncesi, diğeri ise dedeliği boy beyi-kam ikileminde bırakarak ya da dedeliğin boy beyiyle bir ilintisi olduğunu ifade ederek yine de kam-dede benzerliğini bırakmama düşüncesinde olan görüştür. Bu bağlamda cevaplanması gereken belli başlı sorular ortaya çıkmaktadır: Eski Türk inanç sisteminde kam adı verilen şahsiyetler sadece uyguladıkları inanç pratikleri ve giydiği kıyafetler bağlamında mı Alevilikte dedeliğe eşdeğer olarak görülmektedir? Kamların kan bağına dayalı bir sistemle görevlerini icra etmeleriyle dedelerin aynı şekilde dede sıfatına malik olmaları dedeliğin tam olarak kökeninde kamlık kurumunun olduğu görüşünü desteklemekte midir? Dolayısıyla sadece Alevi inanç sisteminde dedelerin dini-inanç kimliği göz önünde bulundurularak dedeliğin kamlıktan evrildiğini ileri sürmek mümkün müdür? Öte yandan kam adı verilen şahsiyetlerin hekim, inanç önderi, ritüel yönetici olmasının yanında dedelikte olduğu gibi sosyal ve hukuksal yaptırımlarının varlığından bahsedebilir miyiz? Alevi inanç sisteminde ocak-dede arasında doğrudan bir ilişki olduğu, ocak adının ise karizmatik şahsiyetlerden alındığı ve söz konusu şahsiyetlerin hem dini hem de siyasi kimliklerinin olduğu görüşü araştırmacıların ortak görüşüdür. Ancak bu görüş kamlığın aynı zamanda boy reisi ya da siyasi-hukuksal yaptırımları olduğu anlamına mı gelmektedir? Gerek kamlığın gerek dedeliğin inanç merkezli bir sistem içerisinde görülmesinden dolayı kültürel-inançsal bellekte kolay hatırlanabilen bir yapıyla süreklilik sağladığı düşüncesinden hareketle dedelik kurumunun eski Türk kültür ve sosyal hayatında siyasi, hukuksal, ekonomik, dini birçok yaptırım gücünü elinde bulunduran kağanlık ya da boy beyliği kurumuyla hemen hemen aynı özellik ve işlevde görüldüğü söylenebilir mi? Tüm bu sorular Alevi inanç sistemiyle eski Türk kültür ve inanç sistemine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

### **Değerlendirme**

Araştırmacılar, Alevi inanç sisteminde dede adı verilen kontrol mekanizmasının eski Türk kültür dünyasında kam-şaman tipinden evrildiğini ifade etmiştir. Eski Türk inancında kamların günümüz Alevi inancında ise dedelerin soy esasına dayalı bir sistem içerisinde işleyiş gösterdiğinden hareket edilerek kam ve dedenin birçok ortak özellikleri olduğu söylenegelmiştir. Kanaatimizce, Alevi dedelerinin tam anlamıyla kam-şaman tipiyle özdeşleştirilmesi eski Türk devlet geleneğinde kağanlık-beylik kurumunun görmezden gelinmesi sonucu ileri sürülen görüştür. Dolayısıyla Alevi inanç sisteminde dedelik kurumunun eski Türk inanç sisteminde sadece kamlık değil hatta çoklukla kağanlık ya da beylik kurumuyla ilintili olduğu söylenebilir. İleri sürülen bu görüşü destekleyen birçok kültürel-inançsal unsur olduğu görülmektedir.

Alevi inanç sisteminde dedelerin eski Türk inanç sisteminde ise kamların kan bağına dayalı bir sistemle seçilmesi dedeliğin kamlıktan

evrildiğini tam olarak karşılammamaktadır. Geleneksel toplumları bir arada tutan özelliklerin başında kan-soy bağına ya da daha geniş anlamda *ortak bir ataya* dayalı düşünce biçimi gelmektedir. Konuyla ilgili Khazanov (2015: 248), göçebe toplum yapısında soy bağına kişinin toplumdaki yerini meşrulaştırdığını ifade eder. Khazanov, soy bağına ortak atanın zürriyetini belirleme ve topluluk için birleştirici unsur olma işlevleri olduğunu belirtir. Dolayısıyla yazısız ya da geleneksel toplumlarda görülen ortak bir soya ait olma düşüncesi, geleneksel düşünce yapısıyla şekillenen Alevi toplumunda da görülmektedir. Aleviliğin geleneksel bilgiyi aktaran mekanizmasını oluşturan dedeler, ocak adı verilen dini-mistik karakterli şahsiyetlerin adlarıyla anlandırılmış bir şecereye mensuptur. Ortak bir ataya sahip olma düşüncesi bahsedildiği üzere geleneksel toplumların meşruiyetini sağlamaktadır. Söz gelimi Kırgız Türklerinde *yedi atasını bilmeyen Kırgız gerçek Kırgız değildir*, biçiminde ifade edilen atasözünün sosyal hayatın bir parçasını oluşturduğu ve yedi atasını bilmeyen Kırgız delikanlılara kız verilmediği düşüncesi, ata-soy bilgisinin önemine işaret etmektedir (Çeribaş, 2012: 63). Bu doğrultuda aynı ataya sahip olma, ortak bir geçmiş yaratma ve birlikte hareket etme gibi düşünceler etrafında şekillenmiştir. Kam ve dedelik kurumunun meşru zemininde soy-şecere-kan bağına görülmesi her iki kurumun da geleneksel ve sözlü olması sebebiyle doğal görünmektedir. Dolayısıyla kan bağına dayalı bir aktarım mekanizmasının olması kam ve dede benzerliğinde belirleyici değildir.

Bilindiği üzere, Alevi inanç sisteminde, her dede bir ocağa, yani boy-soya bağlıdır. Ocak, Alevilikte aynı zamanda tarihi ve zihinsel geçmiş simgelemekte ve boy anlamına gelmektedir. Eski Türk devlet sisteminde de *kağanlık kurumu*, hiyerarşik düzene tabi olarak babadan oğula geçen bir yapıda yer almaktadır. Bu doğrultuda soy esasına dayalı bir düzen görülmektedir. Alevi inancının boy-soy esasına göre yapılanması neticesinde oluşan ocak kurumu, inanç sisteminin nasıl ki meşru mekanizmasını meydana getiriyorsa, benzer şekilde eski Türk devlet sisteminde *kut alma* da devlet sisteminin meşru mekanizmasını oluşturmaktadır. Kağanlık kurumunda, kağan dini-mistik anlamda *Tanrı izniyle tahta* oturur; dedelik kurumunda ise dede ocak soylu dolayısıyla peygamber soyuna dayanarak *posta* oturur. Konuyla ilgili Eröz (1990: 264-265), Türk devlet geleneğinde, kağanın halı ya da ak keçe üzerine oturtularak havaya kaldırıldığını ve söz konusu uygulamalara Anadolu'da *mürebbi* seçiminde çeşitli Alevi topluluklarında da görüldüğünü örneklerle anlatır. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (1981: 113) adlı eserinde *Göktürk ve Hazar hakanları, dört uruğ beyi tarafından ak keçe üzerinde hanlığa iclas edilirken boğazlarını ipek bir bağla şiddetle sıkarak devleti nasıl ve ne kadar zaman idare edeceklerine dair söz almak âdeti*[yle] ilgili bilgi vermiştir. Köprülü (1983: 11) eski Türklerde *hükümdarı bir kilim üzerinde yukarı kaldırarak cülusunu ilan ettiğinden* bahsetmektedir ki bu davranışın hâkimiyet düşüncesiyle yapıldığını ifade eder. Bahaeddin Ögel (1982: 66) de kağanlara uygulanan söz konusu boğaza ipek bağlama



uygulamasını *hizmet isteme andı* olarak yorumlamıştır. Yine Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı* (1982: 65) adlı eserinde eski Türk kağanlarının tahta çıkma töreni sırasında bir keçe veya halı üzerine konarak kaldırılmasından bahsetmiştir. Göktürklerde hakan seçildikten sonra, devletin ileri gelenleri hakanı bir keçe üzerine oturtarak onu güneşin geziş yönünü doğru dokuz defa döndürürlerdi. Ögel, daha sonraki zamanlarda şaman ritüellerinde de şamanın seçilmesinde aynı uygulamanın yapıldığını belirtir. Dolayısıyla Türk devlet geleneğinden kağanın seçilme şekliyle ilgili verilen bilgilerden, şamanlık seçiminde keçe üzerine oturtma eyleminin kağanlık kurumundan evrildiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, gerek kağanlık gerek dedelik kurumlarında, söz konusu kişilerin meşruiyetini sağlayan davranış biçimi benzer olmakla birlikte, sözü edilen kurumların Tanrı ya da Tanrısal güçle etkin olduğu görülmektedir.

Öte yandan, Alevilikte her bir ocak, geniş coğrafyaya dağılmış Türkmen, Yörük topluluklarına işaret etmektedir. Ocak adları, *Dede Kargın*, *Baba Mansur* gibi karizmatik şahsiyetlerin adlarıyla ifade edilerek aynı zamanda boy-soy beyine gönderme yapmaktadır. Bahsedilen şahsiyetler, eren-evliya kimliğiyle birlikte alp-gazi tipini de temsil etmektedir. Dolayısıyla, dedelik kurumunun sosyo-kültürel ve siyasi anlamda Türk devlet geleneğinde kağanlık kurumundan evrilerek dönüştüğü ileri sürülebilir. Ancak yapısal anlamda, kağanlık kurumuna kadar dayanan dedelik kurumu, elbette ki kamlık kurumunun çeşitli inanç ve düşünce dünyasından etkilenmiştir. Neticede kamlık da Türk devlet geleneğinde olduğu gibi Gök Tanrı merkezli bir inanç dünyasının parçasını oluşturmaktadır.

Eski Türk devlet geleneğinde kağanlar, kurultayda seçilirdi. Kurultayda devletin boy beyleri, kağanı seçerdi. Türk hakanları her ne kadar soy esasına göre tahta geçse de hakanlık seçiminde yetenek, liyakat, bilgelik, alplık gibi özelliklerin de yer aldığı söylenebilir (Ögel, 1982: 66). Hunlarla ilgili bilgi veren Gumilev (2003: 90), Hun yabgularının başkumandan ve aynı zamanda devletin diplomatik ilişkilerinde son sözü söyleyen kişi olmasının yanında dini ritüelleri de yöneten kişi olduğunu belirtir. Yılda bir defa yabgunun otağı önünde icra edilen kurban ritüelini yöneten yabgu, günde iki defa da güneşe veya aya karşı saygıyla eğilme vazifesini resmen yerine getirirdi. Bu bilgiler kağanların aynı zamanda dedeler gibi ritüel yönetici konumunda olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde dedelik soy esasına göre olmakla birlikte ancak dedeliği yapabilecek kişiler dedelik postuna oturmaktadır. Bunun için de liyakat ve bilgi birikimi söz konusudur. Her dede soyundan gelen kişilerin dedelik yapmadığı, dolayısıyla soy esasının önemli olduğu ancak dedelik görevini icra edecek kişinin dedeliği yürütebilecek kabiliyete sahip olması gerektiği göz önüne alındığında bu durum daha açık bir şekilde görülecektir. Bu özellik kağan, kam ve dedelik kurumlarında ortak olarak nitelendirilebilecek durumdur.

Ritüel uygulama ve yürütme doğrultusunda kağan/bey, kam ve dede arasında ilişkiler zincirinin olduğu söylenebilir. Ancak toplumun bütününi ilgilendiren ritüellerde kağan/bey ile dede arasında doğrudan ilişki vardır. Türk kültür ve inancında uygulanan kurban ritüelleriyle Alevi inanç sistemindeki kurban uygulamaları arasında birçok benzerliklerin olduğu görülmektedir. Türk devlet geleneğinde kağan, toy ve kurban, Alevi inanç sisteminde dede, cem ve kurban biçiminde görülmektedir. Toy ve cem, ritüel parçacıklardan meydana gelmektedir. Kurban ritüeli; toy ve cemin merkezi işletim sisteminde yer almaktadır. Kağan ve dede, Tanrısal bir kimlikle donatılmış, sözü edilen ritüellerin yöneticisi, yürütücüsü konumunda bulunmaktadır. Gök Tanrı adına, her yılın belirli ayında ve ata mağarasında ya da kutsal olarak atfedilen dağ tepelerinde ve ağaç etrafında düzenlenen kurban ritüellerine kağan başkanlık etmekteydi. Kamların sözü konusu ritüellere katılması bile kağanın isteği doğrultusunda gerçekleşmekteydi. Bu doğrultuda, kam-dede benzerliği ya da köken olarak dedelik kurumunun kamlık kurumuna dayandırılması, kağanlık kurumuna göre daha uzak görünmektedir. Dolayısıyla, iki farklı yapının ortak işlev mekanizmasını kurban ritüelleri oluşturmaktadır. Otorite, kültürel değişim-dönüşüm bağlamında, farklı bir yapı içinde konuşlanarak temel yapısını korumuştur. Kanlı kurbanın parçaları ve paylaşımı kültürel-siyasal-inançsal otoritenin dönüşümüyle, farklı yapısal özelliklerin (kağanlık/beylik kurumu ile dedelik kurumu) aynı işlevsel mekanizmayla (kurban ritüeli) ayakta durduğunu göstermektedir. Siyasi ve dini/inanç otoritesinin denetiminde gerçekleştirilen kanlı kurban ritüellerinde, kurban hayvanının bütününi oluşturan parçaları üyeler arasında paylaştırılır. Grup üyelerine önderlik eden boy beyi veya inanç lideri, dini-mitik anlamda kozmosun başat unsurları, sosyo-kültürel bağlamda hiyerarşik düzenin denetleyicisidir. Hiyerarşik oluşumun en üstünde yer alan bu ikili yapılanma, aynı zamanda toplumsal yapının işlevsel mekanizmasına işaret etmektedir. Kanlı kurban hayvanının bütün içinde parçalara ayrılarak paylaşımı, kaostan kozmosa dönüşümü temsil etmektedir. Bu doğrultuda, Türk kültür evreninde, kanlı kurbanların parçaları siyasi bağlamda otoritenin meşruiyetini sağlarken, inançsal düzlemde kozmos özelliği göstermektedir. Eski Türk devlet geleneğinde sunulan kanlı kurbanlar, soy esasına dayalı oturma düzenine göre paylaşılmaktadır (Köse, 2017: 164-165). Nitekim Oğuz boylarının çeşitli kurultay ve törenlerde belirli bir oturma düzeni vardır. Her boyun kendine ait mevki-orunlarının<sup>2</sup> olması, geleneksel toplantılarda sunulan kanlı kurbanların paylaşılması konusuna da etki etmiştir. Ebul Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* (1937: 46-47) adlı eserinde, 24 Oğuz boyunun oturma düzeni ve şölenlerde sunulan kurban hayvanının paylaşılması hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Esere göre, boy beyi Gün Han

<sup>2</sup> Orun ve Üleş hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (İnan, 1998). Ayrıca Türk kültüründe Oğuz boy adlarının orun kavramıyla ilişkisi üzerine yapılan bir değerlendirme için bk. (Kurgun, 2006).

çadırın baş köşesine oturur ve ona hayvanın başı, sırt kısmı, kuyruk sokumu ve bağı; çadırın iç eşiğine İrkil Ata oturur ve ona göğsü; Gün Han'ın sağ tarafındaki çadıra büyük oğlu Kayı ve ona da hayvanın sağ aşıklı iliği pay olarak verilir. Kayının çadırının olduğu sağ taraftan başlamak üzere uzayıp giden beş çadır vardır ve buralarda Alka evli, Yazır, Dodurga, Aşar, Begdili boyları yer alır. Oğuzun sözü edilen bu boylarına sırasıyla kurban hayvanının sağ kol iliği, sağ yan başı, sağ oyluk başı, sağ oyluk, sağ sırtı dağıtılmaktadır. Sol tarafta ise sırasıyla; Bayındır, Çavundur, Salur, Alayuntlu, Igdır ve Ava oturmaktadır. Bu boyların da hayvanın sol tarafındaki parçaları paylaşılır. Boylara kurban hayvanın paylaşılmasında Gün Hanın etkin bir role sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, boy beyi ya da hakan, düzenlenen toplantılarda yönetici konumundadır (Köse, 2017: 166). Alevi inanç sistemine bakıldığında ise, kurban hayvanının paylaşımı Oğuz boy beylerinde görüldüğü gibi belirli konuma göre şekillendiği görülmektedir. Yukarıda verilen bilgiler ışığında, Alevilikte cem ritüellerine bağlı olarak sunulan kurban hayvanlarının parçaları ve paylaşımı, öncelikle cemdeki oturma düzeniyle özdeşleştirilebilir. Cem içerisinde on iki hizmet erkânının daire şeklinde ve belirli bir hiyerarşiye bağlı kalarak teşekkül ettiği görülmektedir. Dede, benzer şekilde Oğuz boy beyinin konumunda, yani dairenin merkezine oturmaktadır. Diğer hizmetleri gerçekleştiren şahıslar, dedenin sağ ve sol tarafından başlamak üzere sıralanır. Bu noktada kurban hayvanının baş tarafı ise dedenin oturduğu konuma gelecek şekilde yer alır. Dede, meydana kurban ve kurban sahipleriyle birlikte gelen kurbana duasını verir. Böylelikle cemde bulunan kurban, bir yandan kişilerarası birlik algısını ve cem ritüelinin gerçekleşmesini sağlayan unsur, diğer yandan ise kozmosu oluşturan unsur olarak görülebilir. Alevi inancında, ocaklar arası farklılık olmakla birlikte, özellikle musahip cemlerinde ciğer ve yürek organlarının dede ve musahip olan kişiler tarafından yenildiği tespit edilmiştir. Amasya yöresi, Erkonaş ocağında ciğer ve yüreğin dede ve musahip dışında cemde bulunan ve cem halkasının en ön sırasında bulunan kişilerce yenildiği görülmüştür. Bununla birlikte kurban etinin, yukarıda bahsi geçen on iki hizmet sahibine pay edilmesi esasına dayalı birtakım uygulamalar da gerçekleşmektedir. Keçeci Baba ocağında, kurbanın dös adı verilen kısmı dedeye; kürek kemiğinin olduğu bölüm ise zâkir yani âşığa verilmektedir. Günümüzde çok fazla uygulanmasa da bazı Alevi ocaklarında kurban derisinin ve kafasının âşığa verildiği durumlar da söz konusudur (Köse, 2017: 167). Benzer şekilde, Çanakkale Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinin ikrar alma ritüelinde, sunulan Cebrail kurbanının ciğeri, dede, rehber, delilci ve ikrarı alınan kişinin sofrasına konulmaktadır (Er, 2000: 258). Kurban ritüeliyle ilgili bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu doğrultuda esas olan Oğuz boy beylerinin kurban hayvanını paylaşım biçimiyle Alevilikte dedelerin aynı zihinsel kodlarla hareket etmeleridir. Bu açıdan bakıldığında dede ve Oğuz boy beylerinin gerek oturma düzeni gerek kurban hayvanının paylaşımı noktasında şüphe

getirmeyecek derecede benzerlik görülmesi, dedeliğin kökeninde kamlığın olduğu düşüncesini bir kez daha düşündürmektedir. Çünkü söz konusu uygulamalar bütünü kamların ritüel uygulamalarında<sup>3</sup> işlevsel boyutta görülürken hiyerarşik bir yapılanmayla görülmemektedir.

Dedelik kurumuyla kağan-boy esasına dayalı sistem arasında bir başka ortaklık, hukuksal alanda görülmektedir. Bilindiği üzere eski Türk devlet ve Oğuz boy teşkilatı yapılanmasında sözlü hukuk kuralları işlemekteydi. Alevilikte de sözlü hukuk esastır ve dede tıpkı kağan gibi sosyal hayatın düzenleyicisi konumunda karar verme yetkisine sahiptir. Bu bağlamda, Türk devlet geleneğinde meclis/kurultay neyse bir bakıma Alevilikte cem de aynı işleve sahip görünmektedir. Cem ritüelleri sadece inançsal bir ortam değil aynı zamanda sosyal, kültürel, hukuki kararların alındığı bir mekân olarak da yer almaktadır. Alevi inanç sisteminde özellikle düşkünlük kurumu adı altında nitelendirilen cem ritüelleri icra edilir. Dolayısıyla gerek kağan-boy beyi gerek dede sosyo-kültürel ve siyasi bütünlüğü sağlama işlevinde görülmektedir. Bu doğrultuda kamlar herhangi bir hukuksal yaptırım gücüne sahip kişiler olarak yer almamaktadır. Bu durum kamların siyasi ya da hukuki yaptırım gücünün başında bulunan kişiler olduğunu da göstermemektedir.

Bilindiği üzere siyasi otoritenin mali sistemdeki görüntüsü vergilendirme ve kazançlardan pay almadır. Devlet sistemi içerisinde mali egemenlik siyasi egemenliği tamamlamakla kalmaz, otoritenin gücünü yukarıdan aşağıya kadar en etkili şekilde hissettirir. Bu bağlamda dedelik kurumuyla kağan-boy esasına dayalı siyasi-hukuksal sistem arasındaki en önemli benzerliklerden birisi de “kara kazan hakkı”<sup>4</sup> adı verilen malî vergilendirme sisteminde görülmektedir. Ocak sistemi içerisinde en üst makamı temsil eden pir ocağına her yıl dedeler tarafından dedelik/babalık hizmeti için belli miktarda para veya mali değeri olan destekler verildiği bilinmektedir.

Oğuz devlet geleneğine daha çok İslam’dan geçen adına gânimet (hums) adı verilen söz konusu uygulama İslami dönemde her ne kadar halife hakkı/hazine hakkı olarak bilinmekte ise de Cahiliye Arapları arasında elde edilen ganimetlerin 1/5’inin kabile reislerine verildiğine dair önemli kanıtlar da mevcuttur. Dede Korkut’ta somut şekliyle görülen ve “pençik çıkartma” (Gökyay, 2006: 996) adıyla zikredilen kağanlık hakkı,

<sup>3</sup> Kamların yürütücü olarak görev aldığı ritüellerde, hastalığı tedavi etmek için kurban sunması ve kurbanın bir parçasını hastanın vücuduna koyması kozmolojik bütünlüğü sağlama işlevinde görülmektedir. Dolayısıyla işlevsel bir birliktelik söz konusu olabilir.

<sup>4</sup> Hoca Ahmet Yesevî Dergâhı, Hacı Bektaş Dergâhı ve diğer Alevi Ocaklarında kutsal olduğuna inanılan birtakım kazanlar bulunmaktadır. Bu kazanlarda Muharrem ayında aşure pişirilir, kazanlar sonra yerine konur. Alevi tekkelerinde dervişlerin yedikleri yemekler için toplanan paraya da “kara kazan hakkı” denir. Hacı Bektaş Veli Ocağına bağlı ocaklar ve talip toplulukları her yıl tekkenin masrafı için para toplarlar, bu paraya da “kara kazan hakkı” denir (bk. Ersal, 2016: 258).

Alevi ocaklarında da “kara kazan hakkı” olarak Hacı Bektaş Çelebilerine, ayrıca yıl içerisindeki hizmetleri karşılığında talipler tarafından “dede hakkı” adıyla dedelere tevdi edilmektedir. Söz konusu vergilendirme sisteminin Cahiliye Arapları arasında uygulandığı, Muhammed peygamber döneminde hums adıyla beytül-mal hakkına dönüştüğü, Müslüman Oğuz devlet geleneği bünyesinde yer alarak kağanlık hakkına evrildiği ve bir dini-siyasi otorite belgesine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Alevi ocak sistemi içerisinde dedelerin vergilendirme sisteminin merkezinde yer almaları onların aynı zamanda siyasi ve dini otoriteyi de temsil ettiklerine işaret etmektedir.

## Sonuç

Alevi inanç sistemi, birçok yönden geleneksel Türk dünya görüşünü yansıtan özellikte görünmektedir. Eski Türk devlet geleneğinde ve özellikle Oğuz boy-soy yapılanmasında sosyal, siyasal, hukuksal, ekonomik ve dini birçok yaptırımı olan kağan veya beylerin seçimi sırasında uygulanan pratiklerin daha sonraki evrelerde kam seçiminde kullanılmaya başlanması söz konusudur. Yine Türklerin yılda bir ata mağaralarında, dağ başlarında toplu olarak düzenledikleri mevsime dayalı ritüellerde kamların çok etkin olmadığı, söz konusu ritüellere kağan ya da beylerin başkanlık ettiği bilinmektedir. Yapılan literatür taraması ve alan araştırmasından Alevi inanç sisteminde uygulanan birçok pratiğin kam tipinin uyguladıkları pratiklerle benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Ancak dedelik kurumunda dedeyi tam anlamıyla kam-şaman tipinin değişim-dönüşüme uğramış bir yapıya dayandırmak kültür ve inanç sistemini karşılaştırma sorununu meydana getirmektedir. Dolayısıyla kamlık inancından kaynaklı bir Alevi inanç sistemi yorumlaması yapılabilirken kam tipinin dede tipinin kökenini oluşturduğu konusu tartışmalıdır.

Alevi inanç sisteminde dedeyle eski Türk inanç sisteminde kamların giyim, kuşam ve ettikleri dualarda semantik ilişki olduğuna dikkat çeken araştırmacıların aslında söz konusu benzerliğe ocak adı verilen şahsiyetleri ifade ederlerken vurgu yaptıkları görünmektedir. Ocak, yukarıda da bahsedildiği üzere dini-mitik anlatılar üzerinden karizmatikleştirilen ya da idealize edilen şahsiyetler-kahramanlar etrafında şekillenmiş, dolayısıyla soyut bir kavram olarak görünmektedir. Dedeler ocağa bağlıdır, çünkü dini-uhrevi geçmişe sahip olma düşüncesiyle kendi meşruiyetini sağlamak mecburiyetindedir. Bu doğrultuda, her inanç sisteminde olduğu gibi, Alevilikte de dini-mitik şahsiyetler üzerinden anlatılan menkıbelerin görülmesi kültürel-inançsal inşa sürecinin vazgeçilmez unsuru olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ocak adını taşıyan şahsiyetle kam benzerliği kaçınılmaz olacaktır. Ancak bu durum günümüz Alevi dedelerinin yapısal-işlevsel konumu itibarıyla bütünüyle kamlarla özdeşleştirilmesinin doğru olmadığını göstermektedir. Çünkü bugün hangi ocak dedesiyle görüşme yapılırsa yapılsın *hangi boya mensupsunuz?* şeklinde soru sorulduğunda *Dede Garkın, Güvenç Abdal, Sarı Saltık, Yanyatır* gibi cevaplar alınacaktır ki

söz konusu cevaplar aynı zamanda ocak adını taşımaktadır. Bu bağlamda ocak, Oğuz sosyal ve siyasal teşkilatlanmasıyla benzer görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Alevi inanç sisteminde dede, eski Türk devlet teşkilatlanmasında kağan ya da daha dar anlamda boy beylerinin sosyal, siyasal, dini, hukuksal haklarını elinde tutan kontrol ve otokontrol mekanizmasıyla eşdeğer olarak yer almaktadır. Nitekim Alevi inanç sisteminde ocak kurumu, sadece dedelerin meşruiyet mekanizması olarak değil aynı zamanda Alevi inanç sistemine mensup toplulukların hukuki yaptırımlarını da içine alan bir yapı olarak görülmektedir. Dolayısıyla kendi içerisinde oluşturduğu *düşkünlük kurumu* sözü edilen hukuki yaptırımın temelinde yer almaktadır. Oğuz boy teşkilatlanmasında boy beyinin siyasi, hukuki, sosyal kararlarda söz sahibi veya hâkim güç olması gibi Alevilikte de dedeler benzer özelliklere sahiptir. Eski Türklerde kamların inanç öğretilerini bilme ve aktarma dışında birçok işlevsel mekanizmalara sahip olduğu ancak siyasi, sosyal, hukuksal bağlamda yaptırım gücünün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda dedelerle kamlar arasında önemli bir ayrım olduğu görülmektedir. Öte yandan kamların siyasi ve hukuksal düzeni sağlama işlevinin olmaması ancak sözü edilen kurumsal yapılara etki etmesi söz konusudur.

Sonuç olarak Alevi inanç sisteminde dedelik kurumu, eski Türk kültür ve inancında kağanlık/beylik kurumuyla ilintili bir özellikte görüldüğü, bu yüzden dedeliği doğrudan kamlık kurumuyla ilişkilendirmenin yanlış değil ancak eksik bir değerlendirme olduğu söylenebilir.

### KAYNAKÇA

- AKIN, Bülent (2017). "Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihi Arka Plana Yeni Bir Bakış". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 17/2.
- Baha Said Bey (2000). "Türkiye'de Alevi Zümreleri: Tekke Aleviliği-İçtimai Alevilik" *Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*. (Hzl. İsmail Görkem), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2000). "Anadolu Halk Sufizminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü". *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*. 23-28 Ekim 2000 Ürgüp/Nevşehir. Ankara: ERVAK Yayınları.
- ÇERİBAŞ, Mehmet (2012). "Kırgız Şecerecilik Geleneğinde Türk Boyları Meselesi ve Oğuz Kağan". *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 50. C. V. S. 1.
- Ebul Gazi Bahadır Han (1937) *Şecere-i Terâkime (Türklerin Soykütüğü)*. (Hzl. Muharrem Ergin), İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Er Piri (2000) "Çanakale-Balıkesir Kazdağı Türkmenlerinde (Tahtacı) İkrar Aldırma". *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri* 23-28 Ekim 2000. Ankara: ERVAK Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet (1992) *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

- ERSAL, Mehmet (2016) *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi-Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- GUMİLEV, Lev Nikolayeviç (2003). *Hunlar*. (Çev.: Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay.
- İNAN, Abdülkadir (1998). "Orun ve Ülüş Meselesi I-Mevki-Orun Hukuku". *Makaleler ve İncelemeler*, C. I. s. 241-254. Ankara: TTK Yayınları.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T. (2005). "Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefai'lik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, (Hzl.: Ahmet Yaşar Ocak). Ankara: TTK Yayınları.
- KHAZANOV, Anatoly M. (2015). *Göçebe ve Dış Dünya*. (Çev.: Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1983). *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (2000). *Anadolu'da İslamiyet*. (Hzl.: Mehmet Kanar), İstanbul: İnsan Yayınları.
- KÖSE, Serkan (2017). *Anadolu Alevi Kültüründe Kurban*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- KURGUN, Levent (2006). "Denizli İlinde Boy Adlarından Kaynaklanan Orun Adları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 39. s. 33-42.
- LVOVA E L, Oktyabrskaya İ V, Sagalayev A M, Usmanova, M S (2013) *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-Simge ve Ritüel*. C. III. (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- MELİKOFF, İrene (2010). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. (Çev.: Turan Alptekin), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- MELİKOFF, İrene (2011). *Kırklar'ın Cem'inde*. (Çev.: Turan Alptekin), İstanbul: Demos Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2011). *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öyküsü (XII. Yüzyıl)*. Ankara: TTK Yay.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2014). *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- TOGAN, Zeki Velidi (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. C. 1. İstanbul: Enderun Yayınları.
- YAMAN, Ali (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (2006). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinler Şamanizm-Şamanizmin Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkiler*. (Hzl.: Turhan Yörükkan), İstanbul: Ötüken Yayınları.